

Arkeologisk förundersökning i SÖR AMSBERG

i anslutning till RAÄ 237, Borlänge stad och
kommun, Dalarna

ARKEOLOGISK RAPPORT

2010:11

Dalarnas museum

Arkeologisk förundersökning i
SÖR AMSBERG

i anslutning till RAÄ 237, Borlänge stad och
kommun, Dalarna

Anders Altner

ARKEOLOGISK RAPPORT

2010:11

Dalarnas museum

Renritning: Anders Altner
Form: Eva Carlsson
Vinjett: Sven-Olof Gudmunds
Framsida: Greger Bennström rensar anläggning 4, dike, vid undersökningen i Sör
Amsberg. Fotograf: Eva Carlsson.

Rapporten kan beställas från Dalarnas museum, Box 22, 791 21 FALUN
tfn 023-76 55 00, fax 023-283 58, e-post info@dalarnasmuseum.se

© Lantmäteriverket Gävle 2006. Medgivande MS2006/02203

© Dalarnas museum 2010
Tryck: Dalarnas museum, Falun, 2010
ISSN 1400-8815

Innehåll

Inledning	5
Syfte.....	6
Metod.....	6
Kunskapsläge.....	6
Undersökning.....	7
Anläggningar.....	8
Resultat	9
Datering.....	10
Tolkning.....	10
Sammanfattning	11
Referenser.....	12
Arkiv	12
Tekniska och administrativa uppgifter	12

Inledning

I samband med planerad tillbyggnad av bostadshus i Sör Amsberg utförde Dalarnas museum en arkeologisk förundersökning inom fastigheten Sör Amsberg 28:126, Borlänge stad och kommun (figur 1). Tillbyggnaden berör fornlämningsområdet för fornlämnning RAÄ 237, vikingatida till medeltida boplats.

Beslut om förundersökning togs av Länsstyrelsen i Dalarna (dnr 431-9907-09) efter ansökan av fastighetsägarna Anna Davidsson och Edwin Danielsson.

Figur 1. Undersökningsområdet ligger inom den svarta cirkeln på utdraget ur fastighetskartan. Tidigare kända fornlämnningar inom Sör Amsberg är markerade med rött. Skala 1:20 000.

Syfte

Förundersökningens syfte var att undersöka i vilken omfattning fornlämning RAÄ 237 skulle komma att beröras av förestående ingrepp, samt om möjligt begränsa, typbestämma och datera befintliga och under mark dolda fornlämningar inom området för aktuell tillbyggnation. Vidare skulle förundersökningen ge ett gott underlag för bedömning av fornlämningens kunskapspotential inför ett eventuellt beslut om särskild undersökning.

Metod

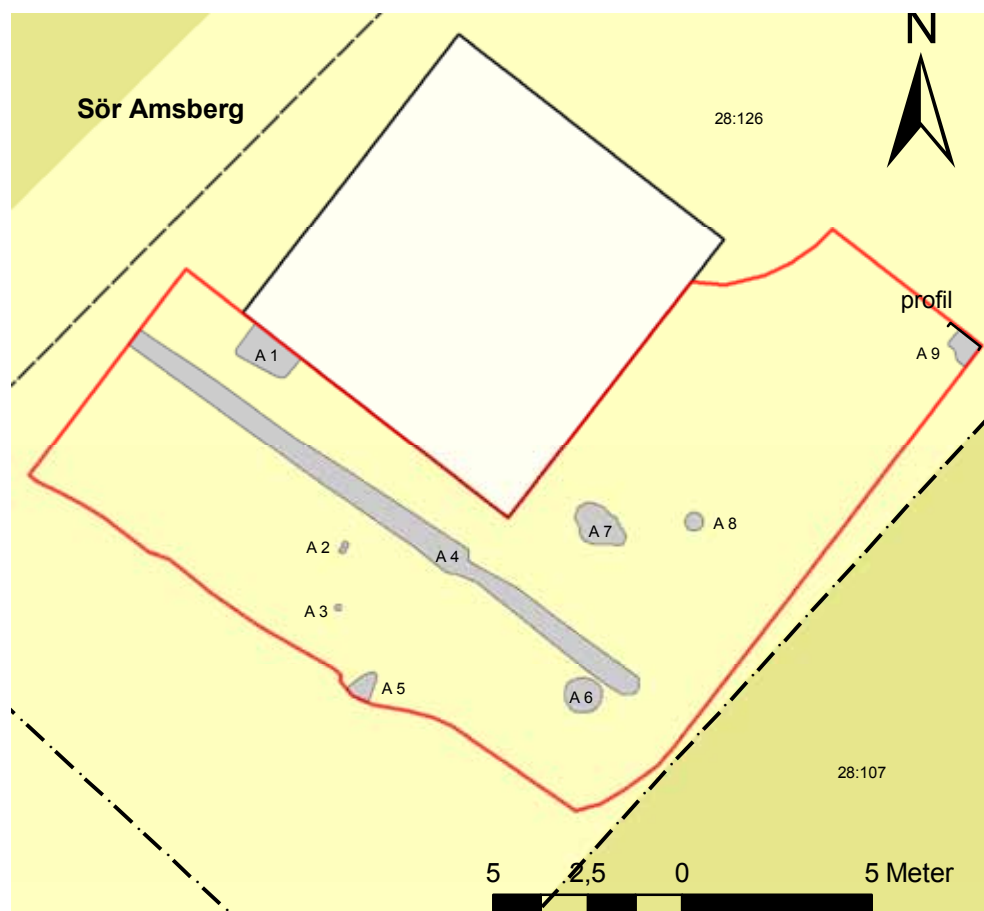
Matjorden banades skiktvis av ned till naturlig mark med hjälp av en hjulförsedd grävmaskin med planeringsskopa. Därefter finrensades anläggningarna för hand med spade och dokumenterades i plan. Inmätning skedde manuellt i förhållande till befintliga byggnader. Iakttagna anläggningar snittades, fotograferades och dokumenterades i profil med lagerbeskrivningar. Prover togs av lämpliga anläggningar för vedartsanalys och ¹⁴C-datering. Vedartsanalysen utfördes av Thomas Bartholin, Scandinavian Dendro Dating och ¹⁴C-analysen av Ångströmlaboratoriet i Uppsala.

Kunskapsläge

Sör Amsberg utgör ett fornlämningsområde av betydande karaktär med spår från neolitisk tid till nutid. De neolitiska fynden utgörs av lösfynd i form av trindyxa (RAÄ 88:1) och spjutspets i skiffer (RAÄ 89:1), samt en boplats med två skärvstenskoncentrationer och slagen kvarts (RAÄ 199:1). Järnålderslämningarna utgörs av ett gravfält (RAÄ 55:1) bestående av sex stensättningar och en större gravhög. Två av gravarna inom gravfältet har undersökts och daterats efter fynden till vikingatid (Serwing 1966). Söder om gravfältet finns också ett antal ensamliggande stensättningar. Lösfynd gjorda efter och under jordbruksaktivitet kan tala för att det tidigare funnits fler gravar, vilka dock blivit bortodlade (Carlsson 1990:41f). Inom området finns vidare skärvstenskoncentrationer, slagg och ugnsväggslera. Under vikingatiden har det i Sör Amsberg möjligen legat en eller flera gårdar vilka sysselsatt sig med jordbruk, boskapsskötsel och järnframställning (Carlsson 1990:42).

Amsberg omnämns för första gången i skrift i ett brev från 1359, Sör Amsberg omnämns först 1414 (Mogren & Svensson 1988). I den geometriska jordeboken går det att utläsa att Sör Amsbergs by (RAÄ 201:1) bestod av nio gårdar under 1640-talet. Utifrån fornlämningsbilden kan tänkas att bebyggelsen i Sör Amsberg tidigare varit mer spridd och att några gårdar legat närmare Bysjön. Dock kom bebyggelsen under medeltiden att flyttats ihop närmare Dalälven. Sör Amsberg by är endast storskiftad och marken är fortfarande uppdelad i smala lotter. Dagens bebyggelse har dock inte den ålderdomliga karaktär som kan förväntas (Carlsson 1990:42).

2005 utförde Dalarnas museum flera undersökningar i Sör Amsberg, varav en sydöst om aktuell undersökning. Den ursprungliga tomten, bebyggd i början av 1900-talet, var stor och i samband med nybygget 2005 avstyckades en tomt. Marken hade tidigare brukats som åkermark åtminstone sedan 1640-talet då den geometriska jordeboken upprättades. På den naturliga marken låg ett 0,30 – 0,50 m tjockt lager matjord. Mot Amsbergsvägen fanns skörbränd sten inblandad i matjorden. Inom nordöstra delen av undersökningsområdet, i höjd med nu aktuell förundersökning, påträffades en koncentration av sten-

Figur 2. Undersökningsområdet är markerat med rött och anläggningar med grått på utdraget ur fastighetskartan. Skala 1:200.

avtryck, ett antal stolp- och störhål, nedgrävningar med och utan kol, samt en möjlig härd (figur 6). I sydöstra delen av undersökningsområdet påträffades ett antal större nedgrävningar och ett antal störhål, samt ett kolområde. Nordöstra delen av undersökningsområdet har tolkats utgöra lämningar av en vikingatida till tidig medeltida boplats, dock var det inte möjligt att urskilja specifika byggnader. Kollagret har tolkats till att möjligen höra samman med ceremonier kring gravlämningar i området. Vidare iakttogs strax söder om de boplatsrelaterade lämningarna nedgrävningar daterade till stenålder (Lögqvist 2006).

Undersökning

Enligt undersökningsplanen skulle två ytor på sammanlagt ca 73 m² avbanas för planerade byggnader, men vid undersökningstillfället visade det sig att en större yta skulle komma att beröras av exploateringen och 181 m² kom att banas av.

Avbanningen av matjorden startade vid bostadshusets västra hörn, grävdes längs sydvästra långsidan, en sträcka på ca 17 m, varefter det gjorde en 90° sväng mot nordost och fortsatte ca 10 m. Schaktet var omkring 7 m brett och 0,30 m djupt (figur 2). Matjorden var omkring 0,25 – 0,35 m tjock. Den naturliga marken utgjordes av brungul sand.

Figur 3. Anläggning 1, möjlig kolningsgrop. Mörkfärgningen utgörs av sot och kolblandad silt. Husgrunden kan skimras till höger. Fotograf: Eva Carlsson.

Anläggningar

A1 Kolningsgrop

Oregelbunden rektangulär form, 1,15x0,70 m (NV-SÖ) och 0,15 m djup med svagt skålförmad botten. Fyllningen bestod av sot- och kolblandad silt. Anläggningen fortsatte in under husgrunden (Figur 3).

A2 Störhål

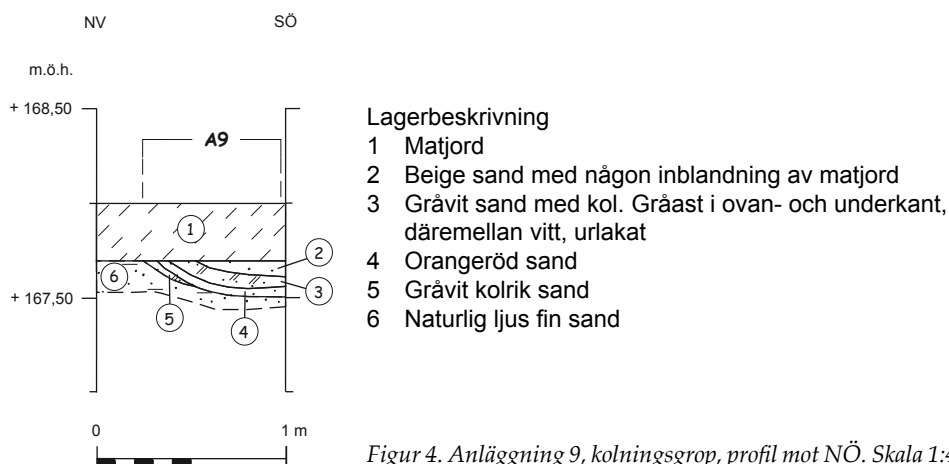
0,12 m i diameter och 0,20 m djup med spetsig profil. Lite sot och kol i mitten.

A3 Störhål

0,12 m diameter och 0,05 m djup med otydlig profil. Sot och kol i fyllningen.

A4 Dike

Ca 12 m l (NV-SÖ) 0,30–0,50 m brett och 0,05–0,08 m djup. Flack men klart avgränsad profil med mörkare fyllning. Oklar avslutning åt SÖ. I NV fortsatte diket utanför schaktkanten.

Figur 4. Anläggning 9, kolningsgrop, profil mot NÖ. Skala 1:40.

Figur5. Anläggning 9, kolningsgrop. Nedgrävningen kan skimras som ett tunt mörkt lager mot den ljusa naturliga marken av sand. Mörkfärgningen utgörs av sot och kolblandad sand. Fotograf: Eva Carlsson.

A5 Stenavtryck

Oregelbunden form, ca 0,60x0,40 m (NNÖ-SSV) och 0,05-0,10 m djup med mörkare fläckig fyllning.

A6 Nedgrävning

I det närmaste rund, 0,8 m i diameter och 0,15–0,20 m djup med fyllning av jord, förmultnat växtmaterial och smårötter. Skarpt avgränsade kanter och botten. Troligen recent.

A7 Sotfläck

Oregelbunden form, ca 0,60 m i diameter. Bestående av ett oregelbundet 0,05-0,10 m djupt fläckigt lager av sot och kol.

A8 Stenavtryck

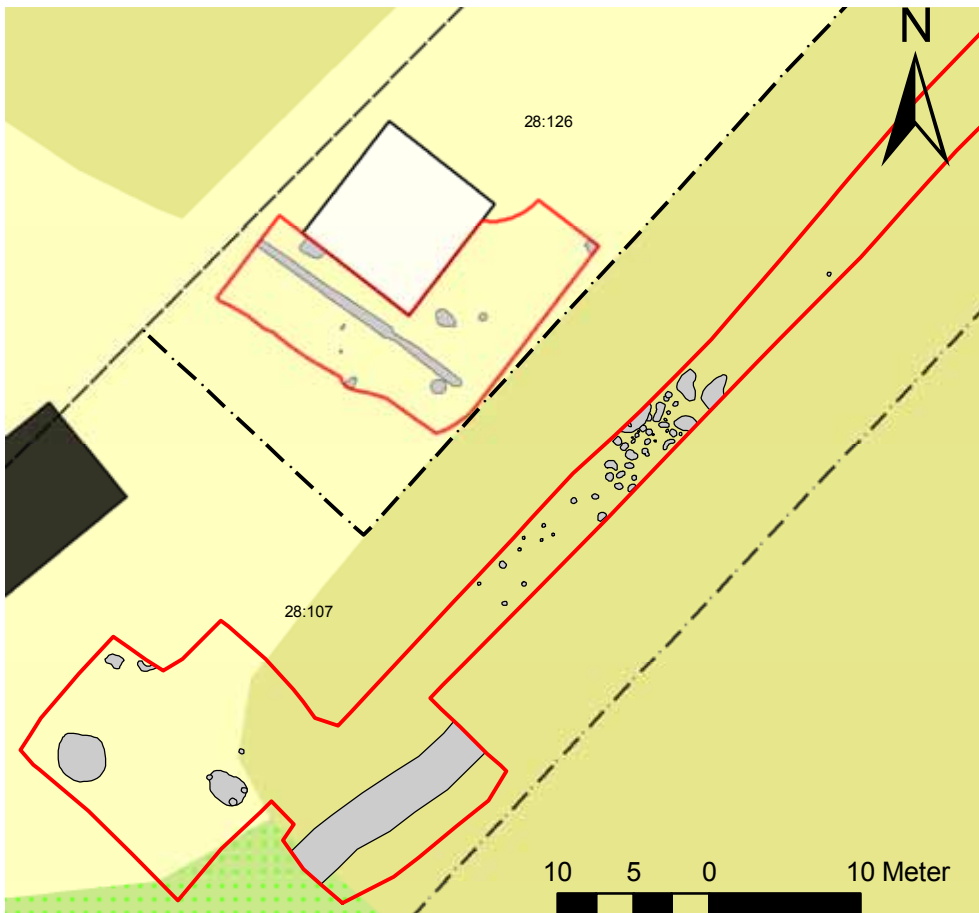
Oregelbunden form, ca 0,30 m i diameter och 0,08 m djup med mörkare fläckig fyllning.

A9 Kolningsgrop

Något kvadratisk i ytan. Sluttande konkava sidor med skålformad botten. Fortsätter nordost om schaktet. Anläggningen sträcker sig 0,72 m i SV riktning från NÖ schaktvägg, 0,76 m i NV riktning från SÖ schaktvägg. Ca 0,20 m djup. Anläggningen innehöll fyra lager, överst ett lager av beige sand med möjligen inblandad matjord, 0,08 m djupt. Under detta ett lager av gråvit sand med inblandat kol och sot, grått i ovan- och underkant, där emellan urlakat vitt. Under detta iaktogs ett lager av orangeröd sand. Under det fanns ett lager gråvit kolrik sand (figur 4 och 5).

Resultat

Inom schaktet påträffades nio stycken anläggningar, tre i form av nedgrävningar varav två innehållande sot och kol, två möjliga störhål, två stenavtryck, ett dike, samt en sotfläck. Matjorden var omkring 0,22 – 0,30 m tjock och den

Figur 6. Det aktuella undersökningsområdet överst och 2005 års undersökningsområde nederst. Områdena är markerade med rött och anläggningarna med grått på utdraget ur fastighetskartan. Skala 1:500.

naturliga marken utgjordes av brungul sand. Det undersökta området låg i höjd med ett anläggningstät område iakttaget vid 2005 års undersökning (Lögdqvist 2006), vilket ligger ca 15 m åt sydväst (figur 6). Vid den nu utförda undersökning iaktogs färre anläggningar och dessa låg relativt glest. Möjligen kan de utgöra en nordlig gräns för fornlämningen och att anläggningskoncentrationen iakttagen vid tidigare undersökning fortsätter i syd och/eller sydostlig riktning.

Datering

Två kolprover togs, ett ur anläggning 1 och ett ur anläggning 9, vilka skickades till Thomas Bartholin, Scandinavian Dendro Dating för vedartsanalys (figur 7). Kolproverna innehöll tall, gran och björk. Därefter skickades ett prov av gran från anläggning 1 med en egenålder på <10 år och ett prov av tall från anläggning 9 med en egenålder på <20 år till Ångströmlaboratoriet i Uppsala för ¹⁴C-analys (figur 8), vilka gav dateringar från tidig medeltid till högmedeltid.

Tolkning

Vid förundersökningen iaktogs tre nedgrävningar, två möjliga störhål, ett dike och en sotfläck. Kolprover ur anläggning 1 och 9 analyserades. Anläggning 1 kunde efter provtagningen dateras till högmedeltid och anläggning 9 till tidig

Anl. nr	Kontext	Tall	Gran	Björk	Till 14C-analys
A 1	L 1	-	10 st	-	1 st gran <10 år
A 9	L 2	5 st	-	5 st	1 st tall <20 år

Figur 7. Vedartsanalys

Anl. nr	Kontext	14C BP	Kalibrerat 1 σ	analysnummer
A1	L 1	748 \pm 30	1250 – 1285	Ua-38887
A9	L 2	920 \pm 30	1040 – 1100, 1110 – 1160	Ua-38888

Figur 8. ¹⁴C-analys

medeltid. Aktuella dateringar sammanfaller väl med ¹⁴C-analyserna från 2005 års undersökning vilka, förutom ett stolphål som daterades till senneolitisk tid, gav en datering från vikingatid till tidig medeltid. Vidare stämmer förekomsten av anläggningstyp bra överens, dock iaktogs vid aktuell undersökning inte samma koncentration av anläggningar som vid 2005 års undersökning. Detta skulle kunna förklaras med att aktuellt undersökningsområde utgör en nordlig gräns för fornlämning 237, där frekvensen av anläggningar har minskat för att möjligen helt avta.

Inga spår av huskonstruktioner iaktogs vid förundersökningen, dock går det inte helt att utesluta att stenavtrycken inte utgör spår av syllsten och därmed del i en huskonstruktion.

15 m sydost om undersökningsområdet framkom under 2005 års undersökning, på ett 10x4 m stort område, 26 stycken stenavtryck efter möjliga syllstenar. Det gick dock inte att urskilja någon specifik byggnad ur dessa stenavtryck på grund av att schaktet var så smalt. Tydligt är dock att dessa anläggningar speglar boplatsslämningar. Stenavtrycken utgör troligen spår av syllstenar och kan möjligen dateras till medeltid, då marken under nyare tid utgjort åkermark. De möjliga kolningsgroparna kan möjligen kopplas till gårdshantverk. Förekomsten av skörbränd sten kan vidare tala för gårdshantverk eller byggnadsanknutna konstruktioner. Kolstråket kan möjligen höra samman med ceremonier kring järnåldershögar. Troligt sträcker sig de boplatserelaterade anläggningarna från 2005 års undersökning i sydvästlig riktning och den aktuella förundersökning utgör en nordlig gräns för ett vikingatida till medeltida boplatssområde.

Sammanfattning

I samband med planerad tillbyggnad av bostadshus i Sör Amsberg utförde Dalarnas museum en arkeologisk förundersökning av den aktuella exploateringsytan.

Matjorden schaktades skiktvis bort med hjälp av grävmaskin inom undersökningsområdet och sammanlagt framkom nio stycken anläggningar i form av tre nedgrävningar varav två innehållandes sot och kol, två möjliga störhål, två stenavtryck, ett dike, samt en sotfläck. Två kolprover togs och skickades till ¹⁴C analys. Anläggning 1, möjlig kolningsgrop, daterades till högmedeltid och anläggning 9, kolningsgrop, daterades till tidig medeltid.

Utifrån resultaten vid 2005 års undersökning kan anläggningarna tolkas utgöra en nordlig gräns av ett vikingatida till medeltida boplatssområde med tillhörande gårdshantverk, vilket troligen sträcker sig i sydvästlig riktning. Det är möjligt att undersökningsområdet under medeltiden förlorade sin bebyggelse och efter hand kom att utgöra åkermark, då bebyggelsen inom

Sör Amsberg flyttades samman, vilket lade grunden till Sör Amsbergs gamla bytomt (RAÄ 201:1). Denna hopflyttning har skett före det att den geometriska jordeboken upprättades på 1640-talet.

Referenser

- Carlsson, E. 1990. Sör Amsberg. I Olsson, Daniels Sven (red.) Alla tiders landskap, Dalarna. Riksintressen för kulturmiljövården i Kopparbergs län. Falun.
- Lögdqvist, Anna. 2006. Arkeologisk utredning, Sör Amsberg, inför nybyggnation på två fastigheter. Borlänge stad och kommun, Dalarna. Dalarnas museum, Arkeologisk rapport 2006:1. Falun.
- Mogren, M. & Svensson, K. 1988. Bondeplågårens Borg. Om och kring undersökningen av fogdefästet Borganäs i Dalarna. Riksantikvarieämbetet/UV. Stockholm.
- Serning, I. 1966. Dalarnas järnålder. Stockholm.

Arkiv

FMIS. Riksantikvarieämbetets fornminnesinformation. www.fmis.raa.se

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer:	431-9907-09
Länsstyrelsens beslutsdatum:	2009-09-28
Ekonomiskt kartblad:	13F 2f
Socken:	Borlänge stad
Fornlämning, raä nr:	RAÄ 237
Fastighet:	Sör Amsberg 28:126
Koordinater, SV (RT 90, 2,5 gon V):	X: 6711476 Y: 1477033
Höjd (RH 70):	168 m. ö. h.
Inmätning:	Manuellt
Vedartsanalys:	Thomas Bartholin, Scandinavian Dendro Dating, Hamburg
14C-analys:	Ångströmlaboratoriet, Uppsala
Uppdragsgivare:	Anna Davidsson Edwin Danielsson
Utförandetid:	2009-10-13
Undersökt yta, kvadratmeter:	181 m ²
Fälttid:	14 timmar
Grävmaskintid:	4 timmar
DM projektnummer:	1442
DM diarienummer:	142/09
Arkeologisk personal:	Eva Carlsson (fältarbetsledare) Greger Bennström
Projektansvarig:	Eva Carlsson

Dokumentationsmaterialet förvaras på Dalarnas museum. Inga fynd tillvaratogs.

Besöksadress: Stigaregatan 2-4, tfn: 023-76 55 00

Postadress: Box 22, 791 21 Falun

www.dalarnasmuseum.se